

Frigyes
Karinthy

Reportáž
z onoho světa

Tato kniha se těší podpoře Nadace Český literární fond.

© Rubato, 2018

Translation © Alžběta Vaculíková, 2018

ISBN 978-80-87705-71-1

Milý čtenáři!

Před třemi léty – pokud si dobře vzpomínám, bylo to v prosinci – se jeden velký anglický deník obrátil na nejpřednější představitele evropských duchovních elit – spisovatele, filozofy i vědce – velikány a celebrity (což není nutně to samé). Otázka zněla, existuje-li život po životě?

Anketa neměla valný úspěch. Pánové zdvořile odpověděli, každý podle svého vkusu a přesvědčení. Žádné pozdvižení se nekonalo, obvyklá výměna názorů se nerozběhla, veřejnost se nerozdělila, nevzniklo ani žádné nové náboženství. Netrvalo dlouho a všichni zapomněli.

O dva měsíce později proběhl celým kultivovaným světem jiný průzkum veřejného mínění. Figurovala v něm přibližně stejně vzdělaná jména, tentokrát ale otázka vzbudila obrovský ohlas. Dlouhou dobu se okolo této záležitosti den co den točilo množství připomínek, názorů a prohlášení. Jednalo se o to, zda je přípustné, aby muži chodili v létě po ulicích měst v košili.

V tomto druhém případě jsem byl dotázán i já. Na to jsem mohl být opravdu pyšný, vždyť na maďarské spisovatele se velké západní státy obracejí jen málokdy.

Avšak k první anketě jsem pozvání nedostal.

Vždy jsem byl paličatý, což v literární politice a taktice není právě nejlepší přístup, jestliže se chce člověk prosadit i na evropském duchovním kolbišti. Také v tomto bodě jsem udělal chybu. Neodpověděl jsem na to, na co se ptali, nýbrž na to, na co se mě nikdo neptal: zda je život po životě...

Sedl jsem si a sepsal krátkou a hutnou odpověď. Oproti zdoluhavým, nejméně jednostránkovým opisným prohlášením Bernarda Shawa, Deana Ingeho a Chestertona, toliko v šestnácti arších.

I tak jsem to prošvihl. Než jsem byl s úvahou hotov, anketa – jak jsem se již zmínil – rychle zmizela z pořadu dne. Nemělo už smysl nic nikam posílat.

Kniha mi nicméně zůstala.

Teď ji tedy předkládám čtenáři, který již uvykl tomu, že odpovídám na otázky, které mi nepoložil. Přesto mne často vyslechne až do konce.

Nechci se nijak omlouvat, omezím se jen na to, abych se, v rozporu s trendy, zastal aktuálnosti knihy.

Proto bych měl působit trochu seriózněji – nicméně doufám, že to neznamená, že nám ztuhne úsměv na rtech.

*

Do londýnské debaty se zapojily rozličné kapacity z elitních kruhů. A právě proto, že se událost stala v Londýně, bez viditelné vnější aktuálnosti, ve městě, které je v očích současného člověka stále ještě Aténami, Římem i Alexandrií

kulturní společnosti toužící po poznání, může tato debata i přes směšně přizemní a neohrabanou vnější formu nevhodnou položené otázky svým významem směle připomínat koncily třetího, šestého a patnáctého století, které za slavnostní okázalosti posuzovaly podobné teosofické a teologické otázky, s tím rozdílem, že výsledek debaty poté povýšily na článek víry, na zákon. A jelikož tehdejší svět řídila církevní moc, zákon vyzdvižený na právní moc byl uplatňován právě tak v praktickém slova smyslu, jako jsou dnes uplatňovány kdejaké výsledky vojenských či hospodářských debat, které parlamenty a říšské sněmy odhlasovávají coby zákony či nařízení.

Pro středověkého člověka bylo právě tak životně důležité, co soudí v Tridentu, Kostnici či Wormsu o onom světě, jestli přijmou návrh o přepodstatnění nebo ne, jestli vezmou za základ trojjedinost nebo jedinnost, tak jako je pro dnešního člověka z hlediska jeho životní cesty palčivé a důležité, jestli parlament nebo valné shromáždění Společnosti národů přijme, no tak co třeba, celní unii, anebo dokonce demobilizaci. Ono jisté „i“ totiž činilo naprosto zásadní rozdíl mezi homoúsios a homoiúsios a zdaleka nebylo tak snadné ustoupit nebo neustoupit, jak se domnívá Tankred v Madáchově Tragédii člověka – v době křížáckých válek mohli na takovém „i“ záviset i lidské osudy, život a smrt států, posun, růst nebo naopak úpadek celých kultur, civilizací, zhroucení a obnovení států. Je zcela pochopitelné, že ti, kteří byli na koncilech povoláni rozhodovat o takových otázkách, jako bylo přijímání pod jednou nebo pod obojí způsobou, zda

tělo Kristovo podávat najednou v chlebu i víně, nebo pouze v chlebu, nebo pouze ve víně – jak říkám, je pochopitelné, že tito významní představitelé tehdejšího světa cítili důležitost své role. Symbolický chléb a víno v té době představovaly skutečný chléb a víno, které byly tímto odepřeny nebo poskytnuty.

V roce patnáct set třicet jedna, když se mělo rozhodnout, zda přijmout či zavrhnout protestantské vyznání – ačkoli se zabývalo „pouze“ takovými zdánlivě transcendentními otázkami jako například lidská a božská podstata Krista, chápání onoho světa atp. –, bylo v silách mocných představitelů koncilu vytušit války a katastrofální změny, které se později projeví v boji protestantismu a katolicismu zánikem a vznikem států. Na wormsském říšském sněmu šlo o vsutku zásadní a palčivé otázky, jestliže šlo o to, zda má být eucharistie během svátosti přijímána pod jednou či pod obojí. Jednalo se o skutečné víno a skutečný chléb – stejně tak o víno i chléb kněžích a obrovských zástupů věřících, jako je dnes řeč o víně a chlebu občanů, bankéřů a dělníků, když v parlamentu některý ministr předloží návrh, řekněme, zákona numerus clausus.

Moc dnes není v rukou lidí zabývajících se věcmi duše, jak tomu bývalo. Kdyby dnešní světoví kněží, spisovatelé, vědci a myslitelé, představitelé duchovní nobility byli ministry, prezidenti a králi v jedné osobě (jak by se slušelo na cílevědomou společnost a lidstvo, které svou budoucnost vidí a vnímá logicky), váha londýnské ankety by jistě význam položené otázky vyjádřila věrněji. Konečně, když uvážíme (a právě o to jde),

otázka, zda je či není místo věčné blaženosti, není v souvislosti s tím, jak se chovat, jak žít, co dělat a čím se na tomto světě a v životě řídit, vůbec bezpředmětná.

Dobové pojednání této otázky z dnešního pohledu, tedy z hlediska spolupráce a spolupůsobení citové a rozumové logiky s experimentální vědou (skoro bych řekl srovnáním náboženství a vědy, víry a zkušenosti), a následné usnesení vedoucí doprava nebo doleva by zajisté mohly mít epochální i praktické následky, pokud by kredit a moc těch, kteří jsou zplnomocněni o této otázce rozhodnout, zaručovaly tomuto verdiktu důvěru a uplatnění.

O tom ovšem nemůže být ani řeč.

A jelikož o tom nemůže být řeč, i z londýnské ankety vyplynulo, co za takových podmínek vyplynout muselo. Namísto promyšlené, procítěné, seriózní a podnětné, duchu doby odpovídající touze po novém pohledu, zrození náboženství a nazírání, které vším od základů otrěse, zplodil tento novodobý Trident myšlenkový svět vodnatých mozků míchající zetlelý hnůj starých, prázdných, na fráze otrhaných kosmogonií s několika tretkami „vědecké“ omezenosti, posměšně nazývané moderní, s polevou z kabaly, žabích jater a sýkorčího sádla vypůjčených z receptů starých zaříkávaček.

Vždyť je to přece přirozené. Jelikož každý „myslitel“ moc dobře ví, že jeho názor týkající se otázky záhrobní asi tak úplně světem nepohne, že tramvaje budou druhý den jezdit tak jako tak a Journal Amusant bude stejně číst stotísíkrát víc lidí než Einsteinovy objevy, ať už onen svět je, či

není, byla by škoda si tím zbytečně moc lámat mozkovnu. Výtečný a oduševnělý Chesterton (dej mu pámbu lehké spochinutí), který byl mimochodem seriózním a podnětným glosátorem této velké otázky, podal na příkladu této politováníhodné ankety velmi zábavně důkaz o tom, že naše doba je dobou smrtelné křeče lidského myšlení: že totiž ještě nikdy nenastala doba, dávné doby nevyjímaje, kdy by se na položenou otázku napovídalo tolik pitomostí a nesmyslů. U této zkoušky všichni dokonale a beznadějně propadli a šanci by neměli ani v opravném termínu.

Sám se jen podivuji, že je Chesterton tak udiven. Vysvětlení je totiž nasnadě. Myšlenky v tomto světě vymírají a lidé nepřemýšlejí, protože dnes se myslet nevyplatí, poněvadž výsledky myšlení beztak nelze uskutečnit, nelze vyvodit jeho důsledky, nelze podle myšlení žít, jednoduše nelze, prostě proto, že světu nevládne myšlení, ale něco zcela jiného. Nebo spíš vůbec nic. Je sám tvořen bouří pohnutek a vášní. A kdyby přece jen někdo překonal odpor a začal se prohrabávat v kumbálu rezavých myšlenek, zůstane děsivě osamocen, bez pomoci, bez opory, může vrtat a tesat ve své tajné dílně jako alchymista středověku, zbloudilý a nešťastný průkopník exaktní vědy, která se z nich nakonec stejně zrodila.

Za dob alchymistů se věda musela skrývat před náboženskou myšlenkou – tehdy ještě vládlo náboženství. Dnes myšlenka osiřela. Je pochopitelné, že to, co z ní zbylo, je naivní a neohrabané, jako byly z pohledu exaktní vědy kdysi kotlíčky, zkumavky a lektvary alchymistů.

Objektivně, tedy v očích ostatních, těch několik souvislostí, které mě tehdy napadly, není teorií, není dokonce ani řádnou hypotézou – neboť teorií či hypotézou je dovoleno nazývat výhradně takovou myšlenku, jejíž výsledek máme možnost ověřit porovnáním se skutečností. Zde o tom nemohla být řeč, poněvadž jsme prozatím o onom světě nedostali důvěryhodnou zprávu.

Těchto několik úvah se mělo k pravdě stejně jako alchymistická kabala k moderní teorii elektronu, která se nedávno potvrdila i na mikroskopu.

Musel jsem být tak skromný jako spící, který začíná tušit, že jen sní. Že existuje bdělý stav, vůči kterému je náš ideální život pouze tolik, kolik je vůči našemu životu sen...

Vždyť přece i ve snu zpravidla věříme, že žijeme, a snové obrazy považujeme za skutečnost. A když se před námi, byť jen na vteřinku, přece jen objeví (většinou při nějakém děsivě hrozivém nebo neuvěřitelně krásném snovém zážitku) mlhavé podezření, že je to pouhý sen, ani v té chvíli bychom nedovedli říct víc, než že ten pocit zcela jasně máme. Ve snu se procházím po louce a náhle mne napadne, že se mi to jen zdá – tahle louka, tyhle stromy, nic z toho není skutečné. Ale co je skutečné, jestliže teď nejsem na louce, kde tedy doopravdy jsem? Ležím doma v posteli a chrápu, nebo jsem usnul na jiné, ovšem skutečné louce? To ve snu nejsem schopen rozhodnout, nevzpomínám si, k tomu se musím nejdřív probudit.

Ovšem jak to udělat?

Spáček v takovou chvíli obvykle vynaloží ve snu určité úsilí: neartikulovaně vykřikne, rozesměje se, udělá nějaký pohyb vymykající se logice snu. Velmi správně vytuší, že pokud by se pokusil rozluštit skutečný stav věcí snovým rozumem a logikou, pouze by se propadl hlouběji do snového světa. K tomu, aby se probudil, musí myslet z roviny snu nelogicky, pak bude mít pravdu. Například se mi zdá, že na mě chce někdo zaútočit a zabít mě sekýrou. Podle snové logiky bych měl utéct – z toho by vznikly nové, hlubší snové obrazy, děsivé pronásledování jako v noční můře. Ale pokud mě napadne, že je to sen, jednoduše a nelogicky nastavím hlavu pod snovou sekýru snového vraha. Správně vytuším, že nejenže nezemřu, ale naopak, probudím se a budu tedy mnohem jistěji žít, než tady, ve světě snů.

Tím vším jsem chtěl jen říct, že kdyby se někdo pokoušel představit si onen svět, měl by nejdřív upřít zrak na tento svět. Nejprve musí pohlédnout do tváře skutečnosti tohoto světa, jak se zrcadlí ve vědomí. A pak s překvapením objeví ve vlastní duši neslučitelnou, ostrou a jednoznačnou dualitu. Tato dualita tkví v tom, že svět, který zakouším, chci vnímat jako souvislou a srozumitelnou realitu, neotřesitelně, nezávisle na skutečnosti, jak mi to našeptává vnitřní hlas. Nicméně tuto srozumitelnost a souvislost, jakkoli se o to pokouším, nejsem s to nalézt, respektive odvodit ji ze svých zkušeností. Uvedu pouze jeden příklad: myšlenka nekonečnosti. Prostý fakt, že ji nejsem schopen uchopit, všechno mate a činí nepravděpodobným. Vždyť jestliže celistvost

veškerenstva figuruje v mých představách jako něco nepředstavitelného, nelogického a nepochopitelného, tak ani část této celistvosti, sebe a svět, jak ho vnímám, nemohu s konečnou platností považovat za pochopitelnou, logickou a přijatelnou skutečnost.

Mám za to, že mám v sobě pudy i vůli. Co jiného by to mohlo znamenat, než že rozpor není vně, ale ve mně, respektive ve stavu mé duše?

Skutečnost je mlhavá proto, že v mé duši je mlha.

Má duše je v mlze, sním.

Jestli existuje blažený život? Tato otázka by správně měla znít: co by bylo, kdyby v mé duši nebyla mlha, kdybych se najednou rozpomněl na vše, co bylo a je, kdybych se v absolutním smyslu slova probudil – kde bych se ocitl?

Někde jinde, než jsem teď.

Zároveň by nezmizel ani tento svět, jen by bylo vše najednou jasné. Nepohnul bych se z místa, a přesto bych byl jinde. Jako spáč, který se nachází v posteli, kde usnul, ačkoli se ještě před chvílíčkou procházel lesem.

Věčná blaženost je dle této teorie, pokud existuje, představitelná pouze tak, že je v každém okamžiku. Byla, ještě než jsem se narodil, je za mého života a bude také, až zemřu. Věčná blaženost pouze po smrti – to nedává žádný smysl.

Existuje-li onen svět, musím se v něm nacházet již teď, ve zdejším životě, jen o tom nevím, neboli jej nevnímám ve svém současném duševním stavu, nazývaném život.

Onen svět tedy není nic jiného než neznámý, oproti známému nekonečně obsáhlejší a všezahrnující stav té samé

duše, jejíž část v dané chvíli obsahuje souhrn představ a pocitů nazývaných život.

To tedy znamená, že vlastně, abych tak řekl, naše duše sestává ze dvou částí: jedna, absolutní, je neustále ve stavu věčné blaženosti – a druhá, kterou známe odsud, ze svého života, a která je podmíněna tou předchozí, je relativní, jako sen: duše, jejíž každičký prožitek závisí na míře probuzenosti ducha.

Nedorozumění vznikají z toho, že otázka nekonečné blaženosti byla zaměněna s otázkou nesmrtelnosti: byla dána do souvislosti s časem, ačkoliv blaženost, jelikož nemá nic společného s prostorem, nemá nic společného ani s časem.

To zaprvé.

*

Druhá zásadní věc, ve které bychom měli mít jasno: věčná blaženost je osobní věc každého člověka.

Nesprávné pochopení exaktního pojmu věčné blaženosti spočívalo v tom, že jej ztotožňovali s pojmem Boha.

Ve svém článku „Objevení Boha“ jsem již hovořil o tom, že Boha je možno dopít se dvěma způsoby: skrze sebe sama, víru v něho, nebo vně sebe, skrze pochybnosti o něm. (Druhá cesta, přestože je pomalejší a složitější, nás k němu přivede stejně jistě, protože toho, o kom se víra domnívá, že je výhradně na onom světě, hledáme všude.)

Bůh je i tady, i na onom světě. Ovšem koncept Boha je metafyzický. Jak ale z předchozího vyšlo najevo, otázka věčné

blaženosti pro nás zde, v tomto životě, nemůže být metafyzická, ale výlučně psychologická.

Koncept věčné blaženosti můžeme utvářet pouze z vlastní duše: musíme zkoumat sami sebe, jestliže chceme diskutovat o možnosti její existence.

Musíme pozorovat vlastní duši, opatrně, s pokorou, v nábožném tichu: nechme na chvíli utichnout rachot snové logiky.

A tehdy, pokud ji dobře sledujeme, uslyšíme v hloubi duše neustálé, tiché burácení obrovského, neutišitelného neklidu.

Neustálé napětí, neklid, nespokojenost. Intelekt se jej pokoušel nazvat mnoha slovy: nejčastěji se mu říká životní instinkt.

Budme skromnější. Říkejme mu jen neklid. Ale co je neklidné, je neklidné proto, že se necítí dobře – touží změnit stávající.

Neklid je zlá věc.

I životní instinkt by tedy měl být něco špatného?

Život skutečně cítíme jako něco zlého, jakmile jen pomyslíme na smrt. A smrt je zlo, pokud milujeme život.

Máme tu tedy dvě mizerné věci. Život je špatný kvůli smrti a smrt je špatná z pohledu života.

A přece by zlý pocit nemohl existovat bez existence něčeho dobrého – zlo je negativum, pocit nedostatku něčeho, co je dobré. Samo o sobě je nepředstavitelné.

Jestliže jsou tedy život a smrt ve vzájemném vztahu špatné, je nutné, aby byl ještě třetí stav, ke kterému tyto dva vztahujeme.

Hledme, máme tu nejvyšší možnou míru přesnosti, se kterou jsme schopni vymezit pojem věčné blaženosti.

Ovšem jaké podstaty je tato věčná blaženost, tento třetí stav – na to můžeme odpovědět teprve po procitnutí. Nebo po způsobu umělců přes imaginaci. A tento román je jedním takovým pokusem.

Je pravděpodobné a z přirozenosti duše vyplývá, že věčná blaženost je protikladem všeho, co nazýváme zlym. Věčnou blaženost vytváří naše touha, stejná touha, která všechny překážky, stavící se do cesty jejímu uplatnění, vnímá jako utrpení, bolest, smrt, vězení života a smrti.

Blaženost představuje svobodu, neomezené vyplnění všech tužeb. A jelikož je touha osobní věc a je jedinečná, ani věčná blaženost nemůže vypadat jinak než jako blaženost jedné duše, kosmos, ve kterém se vše děje tak, jak by si duše přála již zde, v tomto snovém životě – kosmos, jehož stvořitelem a bohem bude pak tato duše, která doposud vše jen pozorovala a trpěla na tomto světě.

Je pravděpodobné, že onen svět není nic jiného než uvědomění si, že svět vytváříme my sami, a to tak, jak nám ho ukazuje touha po štěstí.

Jedině Mohamed a Sokrates jako by tušili něco podobného. První měl odvahu přiznat, že onen svět a blaženost mohou být pouze tam, kde se cítí dobře ani ne tak Alláh, ale on sám, Mohamed; druhý měl zase odvahu prohlásit, že neexistuje pro všechny, ale je výsadou těch duší, které si ji umí vytvořit i z ničeho.

*

Tyto myšlenky mi vířily myslí, když se zrodila představa „Reportáže z onoho světa“.

Kolik z nich se dostalo do knihy, nevím. Ať rozhodnou čtenáři. Aby bylo učiněno zadost historické pravdě a částečně i dějinnému jinotaji, dodám jen tolik, že nedlouho po dopsání knihy jsem měl osobní možnost ověřit skutková tvrzení „Reportáže“ do té míry, do jaké může získat představu o zemi člověk, který se dostal až k jejím hranicím. Jak, to se lze dočíst v románu „Putování kolem mé lebky“, který jsem napsal o své smutně proslulé stockholmské operaci mozku.

FRIGYES KARINTHY

ÚVODNÍ KAPITOLA

O vzniku Reportáže z onoho světa

I. MŮJ OSOBNÍ NÁZOR NA MERLINA OLDTIMA

Oceňuji důvěru nakladatele a jsem mu samozřejmě za všech okolností milerád k dispozici, alespoň co mi skromné schopnosti postačí, abych mu byl nápomocen v jeho nevšedním podniku, jehož jediným cílem je, aby ona (v určitých kruzích) nechvalně proslulá otázka Reportáže z onoho světa byla vnímána nezaujatým pohledem. Stejně jako nakladatel (a dle našeho domnění i Merlin Oldtime) i já se distancuji od mystických, gnostických a spiritistických živlů, sekt a „vědeckých“ badatelů, kteří v této zvláštní záležitosti hráli roli. Jsou mi zcela vzdáleni, nikoli kvůli svému „světonázoru“ či postoju, ale jednoduše z nezájmu nebo, chcete-li, z předpojatosti. Přiznávám, že mi tato společnost, tyto spolky složené z penzionovaných důstojníků, bývalých státních úředníků a přestárлых madam i s jejich odpudivými ceremoniiemi v zatemnělých pokojích byly vždy proti srsti. To, že s nimi, ať už duševně, či z přesvědčení, nechtěl nic mít ani sám Merlin Oldtime, se mi snad podaří doložit následujícím nástinem jeho vynikající novinářské osobnosti, pokud by to snad nebylo jasné z okolností vzniku samotné Reportáže.

S Merlinem Oldtimem jsem se seznámil v Benátkách, náhodou, ale ne nečekaně. I já, podobně jako mnozí jeho čtenáři, jsem patřil mezi jeho obdivovatele, dokonce jsme si vyměnili i několik dopisů, v nichž mi srdečně děkoval za náklonnost vůči své osobě a naznačil, že mě při své nejbližší cestě do Budapešti navštíví. Jeho svérázné postavy jsem si všiml na palubě vaporetta. Stál u zábradlí ve společnosti živé, španělsky vypadající dámy, která k němu tiše, ale naléhavě hovořila. Malý, komicky neforemný, tlustý človíček, s plouživými a nešikovnými pohyby – takhle bych si ho býval nepředstavoval. A vše na něm bylo až průhledně světlé. Nejen vlasy, ale i kůži na hlavě měl bledou, bledý byl i jeho vyplašený a neklidný pohled – právě se přes příval slov roztržitě podíval směrem k Muranu, kudy vedla skutečná vodní dálnice, s kilometrovníky, telegrafními sloupy, kolébajícími se gondolami a vory s uhlím. Dáma, jak se ukázalo, byla jeho žena (zajímavé, netušil jsem, že je ženat). Na něj samotného mě upozornil náš společný přítel, italský tiskový atašé. Při vystupování jsme se na sebe všichni namáčkali a můj přítel B. ho hlasitě pozdravil: „Hallo, Oldtime!“ Potom nás představil. Mně bylo velkým potěšením a i on – alespoň to tvrdil – znal mé jméno, a dokonce si vzpomněl na naši korespondenci. Sedli jsme si do kavárny Florian a já hned začal chválit jeho vynikající sérii článků o zemětřesení v Číně, které vyšly na jaře v Daily Telegraph, po celém světě vzbudily rozruch a několik úryvků bylo otištěno i v jednom vybraném peštském deníku. Oldtime byl očividně potěšen svou novinářskou pověstí, zapsal si název

onoho plátku, postěžoval si na svého agenta, že mu nic neřekne, a žoviálně, mezinárodním novinářským žargonem ho nařkl, že šidí při vyúčtování. Na náladě mu to ovšem nijak neubralo, smál se od ucha k uchu, za pět minut jsem byl pro něho „old pickpocket“, poplácával mě po rameni, objal mě s oním dětinským temperamentem, který romanopisci zatvrzele přisuzují jižanským typům, ačkoliv já jsem se s ním mnohem častěji setkal v anglosaské, švédské a norské společnosti.

Hned jsem si všiml, jak vášnivě miluje své řemeslo.

Nijak se neostýchal, a když si člověk uvědomí, že za těch dvacet let působení musel nutně projednávat novinářské otázky se spoustou lidí, byla horlivost, s jakou byl ochoten znovu a znovu do nejmenších podrobností, živě a barvitě vyprávět komukoli, kdo projevil zájem, o zážitcích, za které nejpřednější evropské i americké listy platily těžké peníze, skutečně překvapivá.

Co se týče těch „těžkých peněz“, už tehdy jsem vytušil to, co se nakonec i potvrdilo, totiž že Oldtime byl mizerným hospodářem. O takovém světoznámém novináři by si člověk myslel, zvláště viděno pešťskou perspektivou, že si za takovou dobu nashromáždil přinejmenším majlant, ale z jeho až dětsky upřímného klábosení vyšlo brzy najevo, že zná velmi dobře nemoc bohéma a světoběžníka z povolání, kvůli které byl na kolenou častěji, než by bylo nutné. Jakkoli to bylo u tak známého člověka překvapivé, chtě nechtě jsem musel uvěřit, že ku příkladu i tuhle malou „svatební cestu“, jak to nazval, zorganizoval ze zbytků honoráře za články o Číně

a že na cestu do Ruska, kterou plánuje na podzim, bude kromě běžných diet potřebovat i zálohu, kterou mu nabídl anglický list, pokud mu coby „vyslaný zpravodaj“ prodá výhradní právo otisknout své příspěvky. To ho ale ani za mák netrápilo. Jakožto umělecká duše měl sklon obětovat na oltář radosti z tvoření všechno, co svou tvorbou vydělal, neboli jak sám říkal: „Být rozeným karbaníkem, byl bych s to hrát falešně, jen abych se dostal k penězům, které bych pak mohl dát v sázku v poctivé hře.“

K té falešné hře bych podotkl, že to bylo samozřejmě přehnané. Oldtime ve mně během našeho setkání vzbuzoval dojem nejsvědomitějšího novináře, se kterým jsem se kdy setkal. Dokonce i tady v Benátkách, po celém širém světě otravně známém a pro sběratele nevídaných zvláštností naprosto nezajímavém městě, kde znal podle vlastních slov každou dlažební kostku a kde mimochodem trávil dovolenou, si teď bez přestání dělal poznámky, skicoval, fotografoval, věřil, valil se, vyptával se, v očích laika podle naprosto nepochopitelného řádu a hledisek. Jen odborník rozpoznal plány mistra *pozorování*, alespoň co do formy, podobně jako soudcovy otázky chápou jen dva: právník, který *zná* trestný čin, a obviněný, který jej *spáchal*. Jednoznačně mu něco vířilo hlavou, a nemusel to být *přímo* materiál pro článek; kdo ví, ke které své reportáži z Afriky či severního pólu potřeboval informace z Benátek, byť třeba jen pro porovnání, přirovnání nebo přivlastek, který pak vypíchne z chaotického materiálu jako perlu z hromady hrachu, aby pak na svém místě zazářila a prorazila fádnot aktuálního tématu.

V Benátkách jsme strávili tři dny, byli jsme spolu téměř nepřetržitě a bez většího přehánění mohu prohlásit, že se za tu dobu mezi námi vytvořilo srdečné a vřelé přátelství. Ke své ženě byl jemný a milý, ale nijak se netajil tím, že mu někdy leze na nervy. Oldtimovi už táhlo na padesát a tohle bylo jeho druhé manželství. Svatbu vzali hopem: seznámili se v Barceloně a po třech dnech byli svoji. Jmenovala se *Concepcion*, angličtinu měla ještě lámanou, jméno manžela vyslovovala podivně a ten jí zase bez zvláštního důvodu říkal Dizzy. Pamatuji si, že při našem smíchu nad její špatnou výslovností přišla řeč na nevšední Oldtimovo křestní jméno, jméno legendárního čaroděje Merlina, a Oldtime nám prozradil, že jeho otec se v době jeho narození zabýval magií.

Během těch tří dnů došlo jednou večer na vážný a do jisté míry důvěrný rozhovor. Hovořili jsme mezi čtyřma očima na terase hotelu, Dizzy už šla spát, zhasli jsme světla a do tmy zářily jen lampiony z gondol, Rialto a Oldtimova ohromující paměť. Mluvil o Benátkách, v neuvěřitelném množství historických a současných údajů překotně hledal argumenty pro doložení svých tvrzení. Zkoumal sám sebe a snažil se přijít na kloub nevšední vzpomínce, proč na něj Benátky při jeho první návštěvě zapůsobily *známěji* a přívětivěji než kdykoli při jeho pozdějších cestách – doslova žasl, cítil, že by mohl procházet jejich křivolakými uličkami nad špinavými kanály se zavřenýma očima, jako někdo, kdo se vrátil domů nebo kdo se zrovna rozpomněl na zapomenuté prostředí svého rodného města. Podle něho je

důvodem té nezvyklé atmosféry, kterou mu ostatně potvrdili i jiní, neobyčejný příběh o jejich založení: neuspořádané, vrtošivé zrození Benátek z pěny, které trvalo staletí, organické a přímo živelné porodní bolesti na prostěradle zkropeném krví a špínou v barbarské nachové posteli renesance. Po několikasetletém pulsování a bujení pak město náhle ztuhlo, jako živé zvíře, které zaplavila láva a zvěčnila tak jeho poslední a nejživější pohyby. Benátky jsou zkamenělá paměť, minulost, jež se vtírá do přítomnosti, absurdita a anachronismus proměněné ve skutečnost. A proto je vnímáme jako svou rodnou kolébku, ze které všichni pocházíme.

Toho večera mi Merlin Oldtime vyprávěl o své první lásce.

II. MLÁDÍ MERLINA OLDTIMA

V roce 1932, kdy se odehrálo výše popsané setkání, bylo Merlinu Oldtimovi čtyřicet pět let, a jeho celkový obraz, jakkoli upřímný a umělecky zdařilý, proto snese v každém případě ještě pár doplňujících informací.

Ty nám poskytli Merlinovi známí z domova, kteří si na něj uchovali osobní vzpomínky.

Merlinův otec, nebo snad jen pěstoun, Antony Oldtime, ředitel knihovny v Chelsea, byl v době, kdy by Merlinovo „zmizení“ bývalo obrátilo pozornost novinářů i na něho, už mrtev. Od příbuzných víme, že Merlin neznal svou matku, zdá se tedy, že byl adoptován. S otcem udržoval dobré vztahy, přestože se od jeho dvaceti let vídali jen zřídka. Merlin zcestoval celý svět a jeho dopisy vyjma konvenčních popisů nenaznačují nijak výjimečnou duševní vazbu. Byl dobrým studentem, zapsal se i na univerzitu, navštěvoval přednášky z archeologie, a důvodem toho, že studia nedokončil, určitě nebyl nedostatek píle či nadání. Ve dvaceti se s Merlinem „něco stalo“. Později se tím nijak nechlubil, dokonce ani jeho zastánci se o tom příliš nezmiňují, na rozdíl

od těch, kteří se jeho nechvalně známému dobrodružství snažili přisoudit tajuplné a nábožensko-etické pozadí. Jisté je, že Merlin strávil půl roku na jedné psychiatrické klinice, a když odtud odešel, už se na univerzitu nevrátil.

O tomto případě či nemoci víme jen velmi málo. Je věcí vkusu či povahy, zda jej budeme soudit.

Stalo se totiž, že jinak rozvážný a způsobný mladík v jednu dobu vykonával návštěvy, jejichž cíl nemohl a ani nechtěl prozradit.

Tomu je nutno rozumět doslova, v opačném případě by ho člověk mohl – jako se i stalo v prvním případě – podezřívát ze studentské recese či v anglických kruzích nikoli ojedinělé dandyovské výstřednosti.

Merlin jednoho dne vyšel do třetího patra domu čísla popisného 47 na Trafalgarském náměstí, zazvonil a služky, která přišla otevřít, se zeptala, s kým z domácích by mohl mluvit. Služka zavolala paní domu.

Mrs. Sheldonová, choť zástupce ředitele pohřební společnosti, uvedla solidně oblečeného mladého muže do pokoje a slušně se ho zeptala, co si přeje a s kým že má tu čest.

Merlin prohlásil, že ani nemá moc co říci, protože dámu zatím neměl to štěstí poznat, ale pokud by si Mrs. Sheldonová – jestli správně zaslechl jméno – přála dozvědět se něco o tom, v čem se on, Merlin, vyzná, rád je jí k dispozici. Sám přiznává, že není zastáncem přílišného sblížování, proto by považoval za nejpříjemnější, kdyby se bavili o něčem všedním, například o dětství Plinia mladšího. V poslední době přečetl mnoho knih o dějinných událostech

prvního století po Kristu, velmi ho zajímají původní prameny a je zvědav na názor Mrs. Sheldonové, zda si utvořil správný úsudek. Myslí si totiž, že Plinius byl, v rozporu s historickým popisem, lhář a šplhoun, a jestli mu to Mrs. Sheldonová nevěří, je ochoten to ihned doložit.

Mrs. Sheldonová ustoupila až ke stěně pokoje, ale zvonek už stisknout nestačila, protože Merlin okamžitě změnil tón a velmi mile dámu ubezpečoval, že ji za žádných okolností nechce nutit do rozhovoru, který by jí byl nepříjemný nebo by ho seznala nudným. Snad by Mrs. Sheldonová mohla říci něco o sobě, o své minulosti, plánech, starostech, o rodině, neměl prý s Pliniem žádné zvláštní úmysly, jen si chtěl trochu popovídat.

Na rozpačitě vykotanou otázku Mrs. Sheldonové, proč si chce povídat právě s ní, odkud ji zná, kdo ho poslal a kdo proboha je, jen pokrčil rameny. Představil se, ale hned se pustil do vysvětlování, že ho Mrs. Sheldonová zcela nepochopila – podstata a smysl jeho návštěvy tkvěly právě v tom, aby ke svým postřehům získal názor *neznámého*, tedy nezaujatého člověka, což je mnohem zajímavější a poučnější než předpojatá pozornost známých. Neměl vůbec ponětí, kdo mu otevře dveře, mohl to být muž, žena, dítě, a koneckonců, chcete-li, i služka. Ale pokud se Mrs. Sheldonové do toho nijak zvlášť nechce, hodíme to za hlavu, jestli si přeje, mohou si dát raději partičku pokeru nebo, pokud by měli doma gramofon, je k službám coby obstojný tanečník.

Jelikož se Mrs. Sheldonová ani po těchto slovech neusmála, ačkoli poslední nabídku pronesl více než mile a přátelsky,

Merlin vstal a nikoli neurvale, ale velmi rozhodně pronesl, že v rámci zachování pověstné anglické pohostinnosti očekával, že mu alespoň něco nabídnu, stejně jako to považují za svoji povinnost i ty nejprimitivnější národy, když mají hosta. Co se jeho týče, kdyby ho navštívila Mrs. Sheldonová nebo její ctěný choť, byl by je zajisté přijal vstřícněji. Poté se chladně uklonil a odešel.

Z tohoto celkem nepříjemného dobrodružství by ani takový problém nebyl, ale Merlin následně uskutečnil takových návštěv po různých, naprosto neznámých a obyčejných domech více – někde ho přijali vřele, smáli se a přátelsky se rozloučili, ale nakonec ho přece jen jeden důstojník udal za narušení osobního prostoru, a dokonce ho podezřívá ze špionáže. Z celé věci bylo vyšetřování a popotahování a mladý muž se raději hájil svými pocuchanými nervy, a na důkaz toho požádal o přijetí do výše zmíněné léčebny.

Později už nikdy k ničemu takovému nedošlo, z jeho „společenského“ sklonu zbylo pouze tolik, že se vždy rád a rychle spřátelil. Na jeho další postup, který by bylo možno nazvat kariérou, měla tato vlastnost, jak se zdá, rozhodující vliv.

Jako novináře si ho ihned oblíbil jeho první redaktor, který mu nejprve svěřil hudební kritiky. Poté co seznal, jakými neobyčejnými vědomostmi a širokým okruhem zájmů oplývá, posílal ho na vědecké přednášky, ze kterých Merlin přinášel vynikající a zajímavé, zcela vyčerpávající příspěvky, které šly vždy k jádru věci. Když viděl jeho

úspěchy, dovolil mu, aby si témata volil sám, a Merlin brzy začal vystrkovat lví drápy.

Jeho krédo znělo „osobně a ne jinak“. Z duše nenáviděl reportáže cucané z prstu, jakkoli vytríbeně byly psány. Merlin, jehož texty rychle získaly osobitý a hutný styl, kterému vděčil i za své obdivovatele, zdůrazňoval, že ho velcí mistři prózy, spisovatelé věhlasných jmen, vždy nechávali lhostejným. Nečetl romány, ani poezie na něj neměla valný vliv, také proto ho v literárních kruzích lehce přehlíželi, tedy alespoň se s ním moc nedávali do řeči. Tato nedokonalost či necitlivost rovněž motala hlavu těm, kteří se pokoušeli Merlinův bravurní tah, který je předmětem knihy, vyvodit z jeho poetického, metafyzického nebo alespoň spirituálního založení. Nebylo tomu tak. Merlina zajímala jen realita, „román skutečnosti“, jak to sám nazýval. Lačně hltal přírodovědné knihy, přečetl každý odborný časopis, ke kterému se dostal, ale nikoli ve jménu nějaké vyšší morální či estetické myšlenky. „Pravda“, údajný konečný cíl všeho vědění a touhy po vědění, pravda jakožto filozofický pojem, pro něho nic neznamenala. Jednou, když na to přišla řeč, mi objasnil, že lež nepovažuje za něco nemorálního, ale pouze za pošetilost. Doposud neprobádaná skutečnost je proti tomu, co naše nicotná „představivost“ umí zkombinovat z již poznaného, o tolik bohatší, že ani nemá cenu lhát nebo se nechávat unášet představami, dokonce ani spekulovat. Nejsme na světě proto, abychom ho pochopili, ale proto, abychom ho poznali a všimli si souvislostí. K tomu je ovšem nutné vykročit, přiblížit se věcem, uchopit

je, vyzkoušet, zažít, nakolik to jen naše omezené tělesné bytí v prostoru a čase dovolí.

Za svůj první světový úspěch v žánru reportáže vděčil právě tomuto způsobu *prožívání*. Publikum na jeho podniku ocenilo pouze výkon vyžadující osobní odvalu. Merlin tehdy *skutečně* nepověsili pouze o fous, smyčku už měl na krku a i tehdy se vzpíral jakékoli záchraně. Šíleně se pohádal se svým společníkem a tajemníkem, kterému se v poslední chvíli podařilo Merlinovu nevinu nikoli *dokázat*, ale „vyzradit“, jak říkal Merlin. On sám by chtěl ještě *prožít* moment ztráty vědomí, když už – s nemalou námahou a spoustou potvrzení („potvrzení“ byla jeho obsesí) – došel tak daleko, že pro zdar věrohodné reportáže přijal roli odsouzence na smrt.

„Osobní prožitek“ navždy zůstal jeho nejvyšší ctižádostí. Zdá se, že v tomto ohledu došel až za hranici krajnosti, což působilo nemalou radost (přehlédneme-li lovce senzací) humoristům, kteří sepsali celou sérii karikatur. Kopírovali Oldtimův styl pod titulky jako „Služkou Marlene Dietrich na jednu noc“ nebo „Nechal jsem se praštit Carnerou v masce mistra světa“ nebo „Harpunovanou velrybou v Atlantiku“ nebo „Odpoledne v kůži čerstvého novorozeněte“.

Ale žádný z těchto příspěvků si nevážil podstaty umění Oldtimových reportáží, jež jeden uštěpačný kritik definoval těmito slovy: to, jak toto umění působí a dokáže učarovat, netkví ve *vyjádření*, ale v dokonalosti *sdělení*.

Čtenář prožíval to, co reportér – v jeho kusém, barvami

a odstíny netknutém *fotografickém* stylu pulzoval život. Nepředával strnulý obraz, ale pohybující se *film*.

Jednomu mladému pisálkovi, který mu po půlhodinovém sezení prozradil, že by chtěl o věhlasném novináři napsat článek, řekl: „Pokud jste svůj článek *doposud* nepřipravil, zatímco *jsem nevěděl*, s jakým úmyslem si se mnou povídáte, tak můžete hodit tužku do žita, jelikož to, co se *o mně* dozvíte *ode mne*, stojí za tolik, co úšklebek do zrcadla.“

OBSAH

- 9 *Milý čtenáři!*
- 23 ÚVODNÍ KAPITOLA
O vzniku Reportáže z onoho světa
- 83 PROSTŘEDNÍ KAPITOLA
Záhrobní zpravodajství
- 269 ZÁVĚREČNÁ KAPITOLA
Epilog Jushniho Jubashata

Frigyes Karinthy

Reportáž z onoho světa

Z maďarského originálu *Mennyei riport*
vydaného nakladatelstvím Nova v Budapešti roku 1937
přeložila Alžběta Vaculíková
Jazyková redakce Jiří Novák
Jazyková korektura Petr Janus a Jiří Kettner
Obálka a grafická úprava OFICINA a JT
Sazba JT
Vydalo nakladatelství RUBATO v Praze roku 2018
Vytiskla TISKÁRNA PROTISK, s. r. o., České Budějovice
První vydání
ISBN 978-80-87705-71-1

RUBATO
Sarajevská 8
120 00 Praha 2
www.rubato.cz
studio@rubato.cz